

Bouwhistorische verkenning

**Kruisstraat 26 (achterhuis), Haarlem,
Gemeente Haarlem (NH)**

Colofon

Projectnummer
In opdracht van
Auteur
Redactie
Versie
Status

65641020
Bert Verwey | Partners, Haarlem
M.C. van Damf
S. Moerman
1.2
definitief

© IDDS Archeologie en Bouwhistorie
Noordwijk, november 2020

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

INHOUDSOPGAVE:

1. VOORWOORD.....	3
2. HISTORISCHE INLEIDING EN BOUWHISTORISCHE SYNTHESE OP HOOFDLIJNEN	4
2.1. De stedenbouwkundige situatie.....	4
2.2. Kruisstraat 26	7
3. BESCHRIJVING HUIDIGE SITUATIE.....	18
3.1. Algemeen.....	18
3.2. Exterieur	18
3.3. Interieur en constructies	25
4. WAARDERING EN WAARDENSTELLINGEN	37
4.1. Algemeen.....	37
4.2. Methodiek	37
4.3. Waardering	38
4.4. Waardestellingen	40
4.5. Waarderingsplattegronden	41
5. BRONNEN/ OVER IDDS EN DE AUTEUR	42
5.1. Literatuur.....	42
5.2. Archiefstukken	42
5.3. Websites en beeldbanken	42
5.4. Afbeeldingen	42

1. Voorwoord

In opdracht van *Bert Verwey | Partners te Haarlem* heeft *IDDS Archeologie en Bouwhistorie* een bouwhistorische verkenning verricht naar het achterhuis van het pand Kruisstraat 26 te Haarlem. Kruisstraat 26 staat kadastraal bekend onder Haarlem, sectie C 6521 en heeft sinds 2003 de status van Gemeentelijk monument. De Redengevende Omschrijving is als bijlage opgenomen.

Aanleiding voor het onderzoek betreft de bouwplannen waarbij onder meer de verdieping van het gehele pand (voor- en achterhuis) een eigen ontsluiting aan de straat krijgt. Het voorhuis is in 2003 uitvoerig beschreven, over de bouwgeschiedenis van het achterhuis was nog weinig bekend. Het onderzoek spitste zich hier op toe. Voor de beschrijving van het voorhuis wordt verwezen naar de redengevende omschrijving in de bijlage.

Het veldwerk vond plaats op 28 oktober 2020, nam een dagdeel in beslag en kende een non-destructief karakter. De aanwezige afwerkingen zoals verlaagde plafonds en voorzetwanden vormden een sterke beperkende factor tijdens het veldwerk. Zijn ontnamen het zicht op de constructies, het muurwerk en andere zaken die iets over de bouwgeschiedenis van dit bouwdeel zouden kunnen vertellen. De conclusies en waardenstelling zijn helaas dan ook noodgedwongen globaal en onder voorbehoud. Voorafgaande het veldwerk en tijdens de uitwerking is geput uit algemeen toegankelijke bronnen en archiefstukken die door de opdrachtgever en de gemeente Haarlem ter beschikking werden gesteld.

Noordwijk, 2 december 2020

Michel van Dam, bouwhistoricus BNB

Figuur 1: Uitsnede uit de huidige kadastrale legger. Het perceel is blauw omkaderd, het pand is rood omkaderd. De Graaf Meyndertspoort waarmee het perceel vanuit de Lange Margarethastraat ontsloten is, heeft nummer 6336. Tussen 1838 en 1950 was deze steeg eigendom van de gemeente. (Bron: Perceelloep.nl)

2. Historische inleiding en bouwhistorische synthese op hoofdlijnen

2.1. De stedenbouwkundige situatie

2.1.1. Algemeen

Het pand is gelegen in het oudste deel van het Haarlemse stadscentrum dat rond 1300 werd begrensd door de Korte Jansstraat en Ridderstraat (N), het Spaarne en de Bakenessergracht (O), het Waaigat (Nassaustraat) en de Kraaijenhorstergracht (Nassaulaan) (W) die doorlopen in de west- en zuidzijde van de Oude Gracht.¹ De Kruisstraat maakte onderdeel uit van de noordelijke ontsluiting van de stad die begrensd wordt door de huidige Oude Gracht en was van buiten de stad toegankelijk middels de Kruispoort die in 1355 werd gebouwd en waar de straat haar naam aan ontleent. In de veertiende eeuw was het stratenpatroon vrijwel identiek aan de huidige situatie, maar de stad had nog een open en agrarisch karakter.² Toen Haarlem groeide en de bebouwingsdichtheid toenam ontstond binnen de organisch gevormde stedenbouwkundige structuur onregelmatig gevormde bouwblokken. De binnenterreinen van deze bouwblokken werden ontsloten middels stegen die ook in onze tijd soms nog behouden zijn, of die zich in bebouwde vorm nog laten aflezen in de gevelwand.

Figuur 2: De kaart van Haarlem die Jacob van Deventer in 1560 maakte. De rode cirkel bij de uitsnede markeert, bij benadering, de locatie van Kruisstraat 26. De blauwe pijl markeert de Kruispoort. (NHA)

¹ Van Zalinge 2019, p. 57.

² Van Zalinge 2019, p. 57.

2.1.2. De Kruisstraat

Zoals in de voorgaande paragraaf beschreven sloot de Kruisstraat aan op de Kruispoort. Deze poort werd in 1355 gebouwd als onderdeel van de stadsommuring die noodzakelijk was om de groeiende stad te beschermen. Samen met Janspoort vormde het de entree voor het buitengebied ten noorden van de stad. De paden die dit agrarisch gebied doorsneden kwamen uit op de bruggen die leidden naar de poorten. De poort dankte zijn naam aan een kruis dat tijdens de jaarmarkten op Sint Lucasavond (17 oktober) aan de poort werd gehangen, als teken dat ook de ballingen dan zonder problemen de stad konden binnenkomen.³ De Kruisstraat vertakte zich in het zuidelijk deel in twee straten die beide uitkwamen op de Grote Markt. In onze tijd kennen wij deze straten als de Barteljorisstraat en de Smedestraat.

Figuur 3: Gewassen inkttekening van de Oude Kruispoort. (NHA)

Figuur 4: Uitsnede uit de stadskaat die in 1649 door Joan Blaeu werd gemaakt. In de rode cirkel: de Nieuwe Kruispoort. De blauwe lijn markeert de Kruisstraat die splitst in de Barteljorisstraat (zwart) en de Smedestraat (groen). Deze straten leiden naar de Grote Markt (rode stip). (NHA)

³ Kurz 1942, p. 7.

Tijdens de Spaanse belegering van Haarlem, in de periode 1572-1573, waren de Spanjaarden voornemens de Kruispoort te slechten en zo de stad in te nemen. De Haarlemmers voorkwamen dit door de poort, tijdens de aanval van de Spaanse troepen, met een grote lading buskruit op te blazen. Om de toegang tot de stad toch verdedigbaar te houden hadden zijn eerst, voordat de lont in het kruit ging, achter de poort een hoge aarden wal opgeworpen. Dit halve maanvormige grondlichaam was versterkt met het puin van twintig nabij de poort gelegen huizen die speciaal voor dit doel waren geamoveerd. De kracht van de explosie was dusdanig groot dat er een enorme krater ontstond. Deze krater en de *halve maan* zorgden ervoor dat de stad niet kon worden ingenomen. Er volgde een periode van uithongering waarna de stad zich uiteindelijk toch gewonnen moest geven. Twintig jaar na het einde van de eerste Kruispoort werd een nieuwe Kruispoort opgericht, iets ten westen van waar de oude poort had gestaan. Haarlem maakte na het einde van de Spaanse overheersing een periode van bloei mee, net als de overige Hollandse steden, en groeide uit zijn jasje. Hierom werd de stad vanaf 1671 aan de noordzijde uitgebreid. Omdat de stadsgrens werd verlegd verviel de functie van de noordelijke muur en de aanwezige torens. Tussen 1675 en 1683 werd de muur geslecht en verdween ook de Kruispoort.⁴

Figuur 5: Gewassen inkttekening van de ruïne die overbleef van de Kruispoort. (NHA)

⁴ Van Zalinge 2019, p##

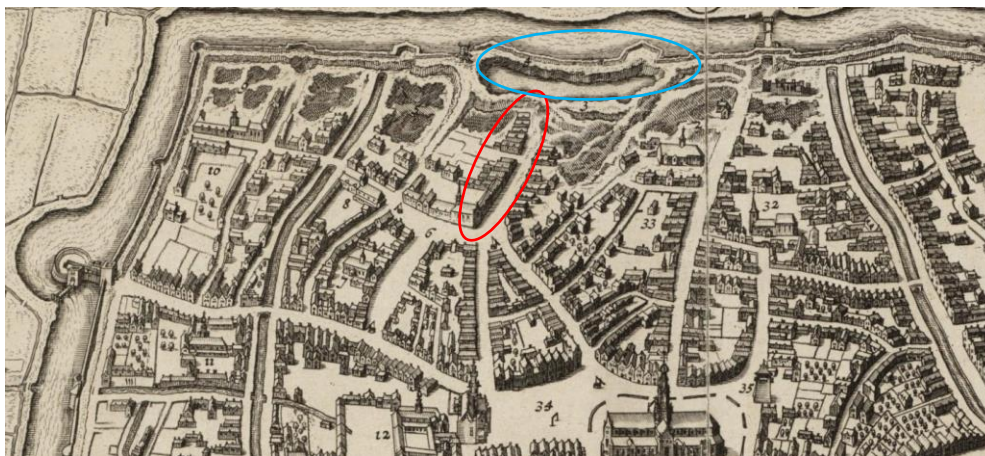
2.2. Kruisstraat 26 ⁵

2.2.1. Inleiding

Hoewel het bouwhistorisch onderzoek zich toespitste op de achterbouw, is er voor gekozen om, voor zover mogelijk, de bouwgeschiedenis van het gehele pand te beschrijven. Hierbij moet worden vermeld dat deze onder voorbehoud en voor een groot deel hypothetisch is, omdat door de aanwezige afwerkingen belangrijke (bouw)historische informatie onzichtbaar was. Daarnaast geven ook de beschikbare bouwtekeningen, vervaardigd tussen de jaren 1928 en 1932, niet altijd een duidelijk beeld. Zij geven inzicht in de structuur van het pand en de aanpassingen, maar zijn voor wat betreft relevante gebouwonderdelen zoals balklagen erg schematisch.

2.2.2. Fase 1: Zestiende eeuw(?)

Het huidige pand bestaat uit twee bouwdelen: een breed en zeer ondiep bouwdeel aan de straat (begane grond, verdieping, zolder en vliering), en een diepe tweelaags achterbouw. Het deel aan de straat is het oudste, maar hoe oud valt lastig te zeggen omdat het in 1931-1932 zeer ingrijpend werd verbouwd. Het oudste thans zichtbare deel ervan betreft de achtergevel.⁶ Deze gevel is met orangerode baksteen in kruisverband opgetrokken en platvol gevoegd met kalkmortel. De huidige gevelvorm, een tuitgevel met vlechtingen, kan de oorspronkelijke zijn, maar het valt niet uit te sluiten dat de oervorm van deze gevel een trapgevel is geweest.⁷ Op basis van het metselwerk, de rondbogig gesloten gevelopeningen ter hoogte van de zolder en de vliering, de toepassing van klezoren op de dagkanten en de natuurstenen waterlijst op de overgang naar de geveltop kan de bouwtijd in de zestiende eeuw gezocht worden. In die tijd maakte Haarlem een periode van bloei mee hetgeen tot gevolg had dat oude, veelal nog in hout opgetrokken huizen werden gesloopt en vervangen door bakstenen exemplaren.⁸ De grote vraag die opspeelt bij het zien van het pand is de opmerkelijke breedte/diepte verhouding. Historisch kaartmateriaal uit de zestiende en zeventiende eeuw geeft geen uitsluitsel of deze opzet oorspronkelijk is. De kaart van Thomaszoon (1578) laat de verwoesting in het noordelijk deel van de stad zien, maar de gevelwand aan de Kruisstraat waar, bij benadering, nummer 26 staat lijkt nog intact te zijn. Het is mogelijk dat Kruisstraat 26 niet behoort tot de reeks panden die voor de sloop van de Kruisstoren werden gesloopt. Reden voor deze hypothese is dat de afstand tot de locatie van de oude Kruispoort relatief groot is, circa 75 meter. De *brandgrens* van de ontploffing bedroeg ongeveer 60 meter.

Figuur 6: Uitsnede uit de kaart van Thomaszoon (1578). In de rode ovaal bevindt zich de gevelwand van de Kruisstraat. De blauwe ovaal markeert de locatie van de gesloopte Kruispoort.

⁵ Deze paragraaf is gebaseerd op het historisch onderzoek en de gegevens uit het veldwerk

⁶ Zie fotodocumentatie, paragraaf 3.3.2.

⁷ Er zijn diverse voorbeelden bekend van oude, oorspronkelijke tuitgevels.

⁸ NOOT

Op zeventiende-eeuwse kaarten staat een diep pand ingetekend dat qua verhouding juist is. Maar de getekende bebouwing op deze kaarten is zeer schematisch. Een bevredigend antwoord op de vraag kan ook vanuit gebruiksoogpunt niet gegeven worden. Evenmin valt aan de Grave Meinderssteeg die het achtererf verbindt met de Lange Margarethastraat een antwoord toe te wijzen. Uit de achtergevel blijkt dat de Grave Meinderssteeg al in de zestiende eeuw werd overbouwd. Historisch fotomateriaal maakt duidelijk dat de steeg tot in 1931-1932 als zodanig in gebruik was. Uit nadere beschouwing van het historisch kaartmateriaal valt wel af te leiden dat men na de sloop van de oude Kruispoort en het optrekken van de Nieuwe Kruispoort de loop van de Kruisstraat heeft verlegd, en dat de Nieuwe Kruisstraat werd aangelegd. De Kruisstraat liep oorspronkelijk in vrijwel één rechte lijn naar de poort, maar omdat de nieuwe poort westelijker werd gebouwd heeft men de loop van de straat moeten wijzigen door deze naar het westen af te buigen. Het is dan ook niet uit te sluiten dat bij het veranderen van de rooilijn men het pand Kruisstraat 26 voor een deel heeft ingekort. Ook een goede aansluiting van de Nieuwe Kruisstraat op de Kruisstraat kan hierbij een rol hebben gespeeld. Daar waar deze straten op elkaar aansluiten is sprake van een verbreding.

Figuur 7: Links, een uitsnede uit de kaart van Van Deventer (15##) waarop zichtbaar is dat de Kruisstraat in een rechte lijn doorloopt tot aan de Kruispoort. Midden, een uitsnede uit de kaart van Blaeu (16##) zichtbaar is dat de Kruisstraat in westelijke richting afbuigt naar de Nieuwe Kruispoort. Rechts, uitsnede uit de kadastrale kaart uit omstreeks 1811-1832. De verbreding bij de aansluiting van de Nieuwe Kruisstraat (rode stip) en de Kruisstraat is duidelijk zichtbaar. Blauwe stip: Kruisstraat 26. (NHA, RCE)

2.2.3. Fase 2: Zeventiende eeuw

Over de zeventiende-eeuwse fase van het pand is, net al de eerdere fasen, weinig concreets te zeggen. Op historisch kaartmateriaal staat het pand, of beter gezegd een pand ingetekend dat een diep grondvlak heeft en onder een zadeldak tussen topgevels is geplaatst. De voorgevel is weergegeven als trapgevel, maar verder kunnen door het zeer schematische karakter van de weergave geen verregaande uitspraken worden gedaan. Ook de Grave Meinderssteeg, een structuurbepalend element in het bouwblok, valt op het kaartmateriaal niet te herkennen.

2.2.4. Fase 3: Achttiende eeuw

De oudst bekende foto, gemaakt kort voor de verbouwing in 1932-1933, toont het pand met een klokgevel. Mogelijk kwam deze gevelvorm tot stand in de achttiende eeuw. In die periode werden veel *ouderwetse* en onderhoudsgevoelige trapgevels verbouwd naar een eenvoudiger vorm zoals een lijstgevel of klokgevel. De vensteropeningen op de foto zijn alle geplaatst onder een rollaag, en het zoldervenster is voorzien van een schuifraam met een kleine roede-verdeling die kenmerkend voor de achttiende eeuw genoemd kan worden. Uit de rollagen kan worden opgemaakt dat de vensteropeningen in grootte zijn aangepast. Dat het muurwerk van de gevel ouder is kan worden opgemaakt uit de forse muurankers, en het gegeven dat het muurwerk in een monochrome kleur is geschilderd, vermoedelijk om de aanpassingen aan het muurwerk te maskeren. De toegang van de steeg, rechts op de begane grond, is geplaatst onder een geblokte korfboog. Het is aannemelijk dat de vensteropeningen oorspronkelijk onder een vergelijkbare ontlastingsconstructie waren geplaatst.

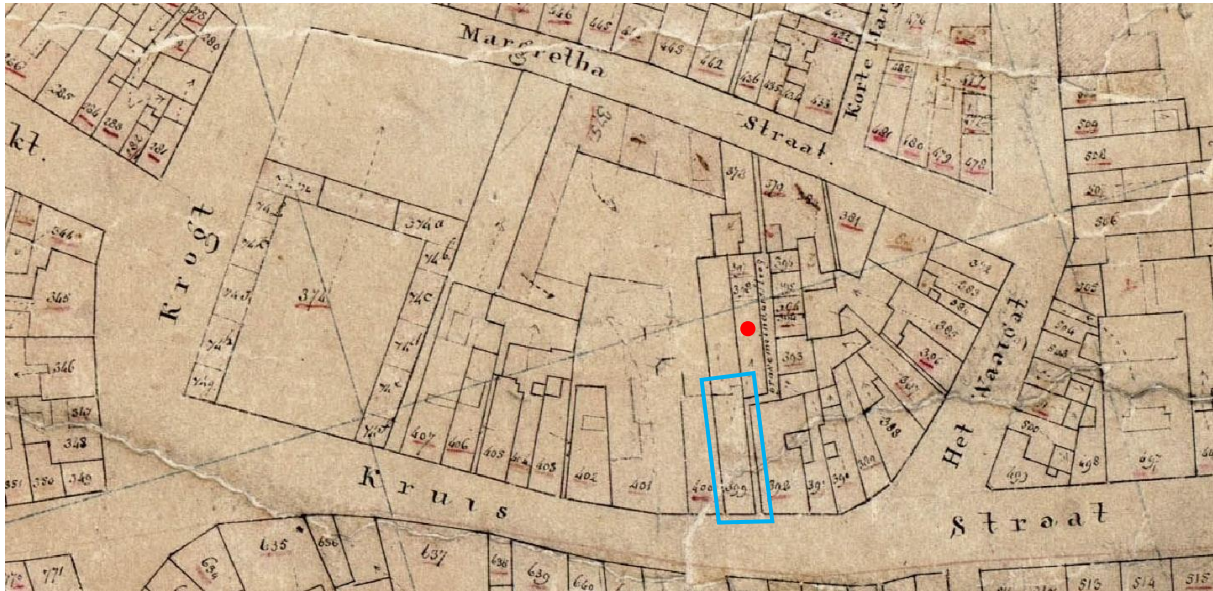

Figuur 8: De voorgevel van Kruisstraat 26 even voor 1932. Het voorkomen van de gevel doet sterk achttiende-eeuws aan. De uitsnede toont de entree van de steeg. Het venster boven de entree zorgde voor enig daglicht in de donkere gang.

Op basis van de resultaten uit het bouwhistorisch veldwerk, gecombineerd met de gegevens uit het historisch kaartmateriaal, kan worden vastgesteld dat in de (late?) achttiende eeuw een verbouwing heeft plaats gevonden waarbij langs de zijgevel van de achterbouw een éénlaags gang werd opgetrokken. De huidige contour van de achterbouw correspondeert namelijk met de situatie zoals deze in de vroege negentiende eeuw op de kadastrale kaart werd getekend en het aangetroffen muurwerk oogt ouder dan de negentiende eeuw.

2.2.5. Fase 4: Negentiende eeuw

In de negentiende eeuw werd de eerste kadastrale kaart van de stad gemaakt, en deze geeft het eerste betrouwbare beeld van de plattegrond. Helaas geeft de kaart geen informatie over de aard en opzet van de architectuur. De bebouwing aan de straatzijde bestaat uit een diep, rechthoekig grondvlak met rechts aan de achterzijde een kleine uitbouw. Duidelijk zichtbaar is de Grave Meinderssteeg die op onregelmatige wijze het bouwblok doorsnijdt.

Figuur 9: Uitsnede uit de eerste kadastrale kaart die tussen 1811 en 1832 werd vervaardigd. Sectie C, blad 1. In het blauwe kader het 'huis'. De opzet met voor- en achterbouw wordt niet weergegeven. De rode stip markeert perceel 397/398 (RCE)

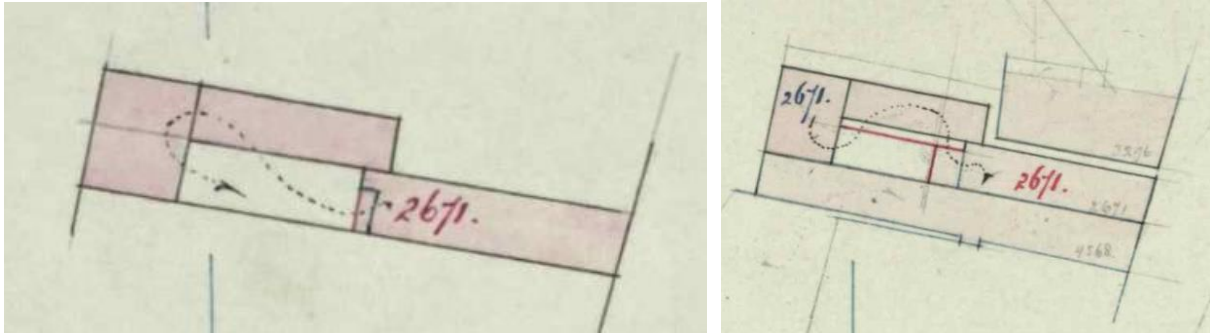
Het pand staat op de kaart aangegeven met nummer 399 en is blijkens de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel (OAT) in bezit van Lodewijk Saltzer en wordt in de OAT omschreven als *huis en erf*. Lodewijk heeft ook perceel 397 (*huis*) en 398 (*stal*) in bezit die aan de steeg grenzen. Hoe deze laatste gebouwen er uit hebben gezien is niet bekend. In 1869 wordt het pand door slager Houtman gekocht van de heer Evelien.⁹ Mogelijk dat slager Houtman de zware, representatieve pui laat aanbrengen die zichtbaar is op de bij Figuur 8 getoonde foto.

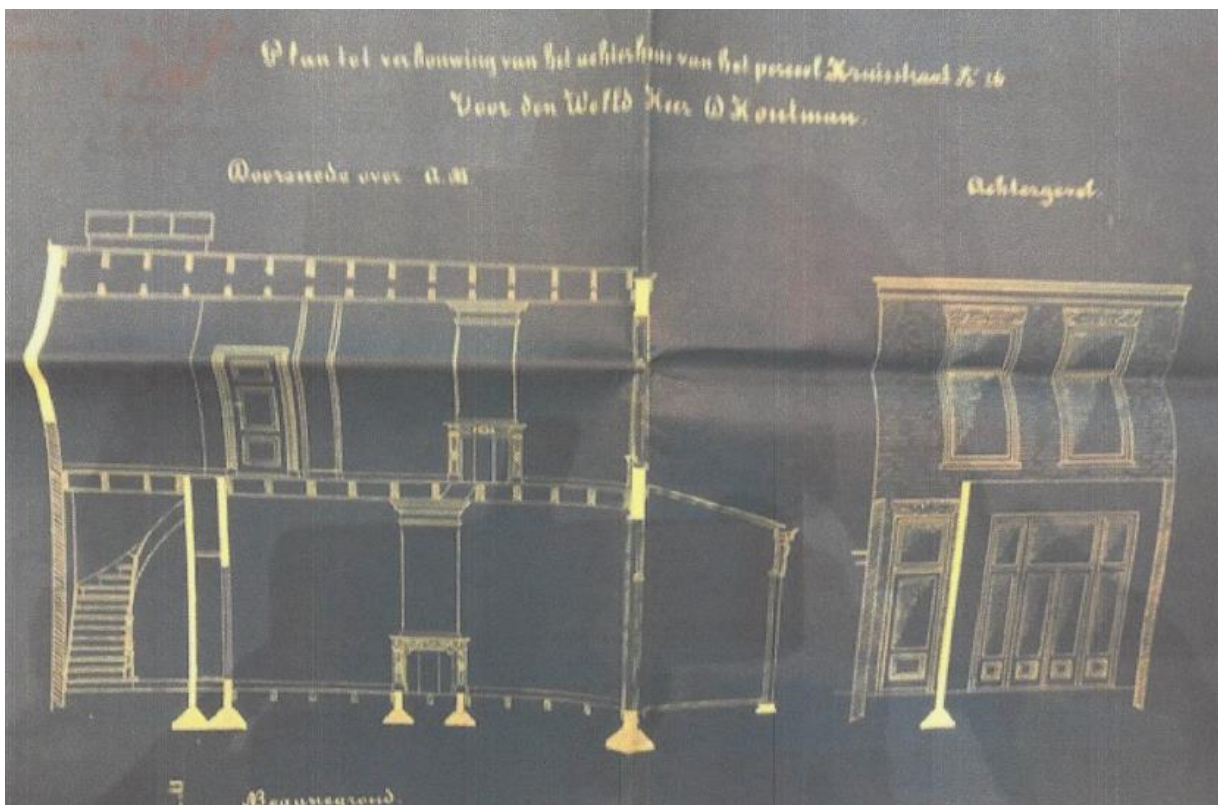
Figuur 10: Uitsnede uit een foto van voor 1932 waarop de negentiende-eeuwse pui zichtbaar is. (NHA)

⁹ Bron: Kadaster.

In 1895 wordt de achterbouw aan de achterzijde verlengd. Over de functie van de achterbouw en de indeling er van is niets bekend. In 1896 wordt het achterste deel van de achterbouw gesloopt en bouwt men een tweelaags woning waarvan de kamers een aanzienlijke hoogte hebben. Vermoedelijk was de hoogte van de oudbouw onvoldoende.¹⁰ Ook de gang langs de zijgevel wordt op deze locatie vernieuwd. Voor de gangvloer kiest men voor keramische tegels met geometrisch sterdessin in zwart en rood. De wanden worden afgewerkt met blanke facettegels en een band geornamenteerde tegels.

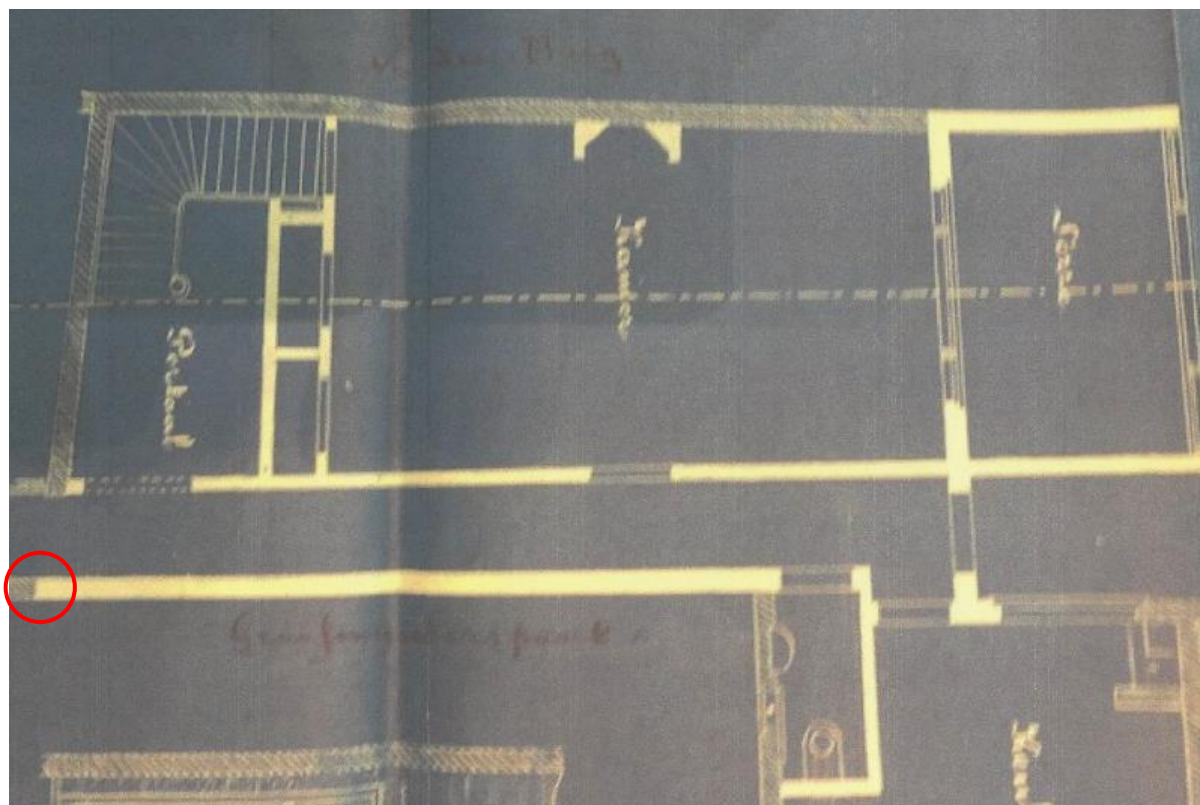
Figuur 11: Links: uitsnede uit de kadastrale hulpkaart, dienstjaar 1896. Rechts de uitsnede uit de hulpkaart dienstjaar 1897. De wijzingen (in rood) werden in het voorafgaande jaar uitgevoerd. In 1896 wordt ook de tuin gesplitst.

Figuur 12: Uitsnede uit de bouwtekening uit 1896. De egaal witte delen betreffen nieuw muurwerk. (PA)

¹⁰ Dit blijkt uit de bouwtekening 'bestaande toestand' die in 1928 werd vervaardigd.

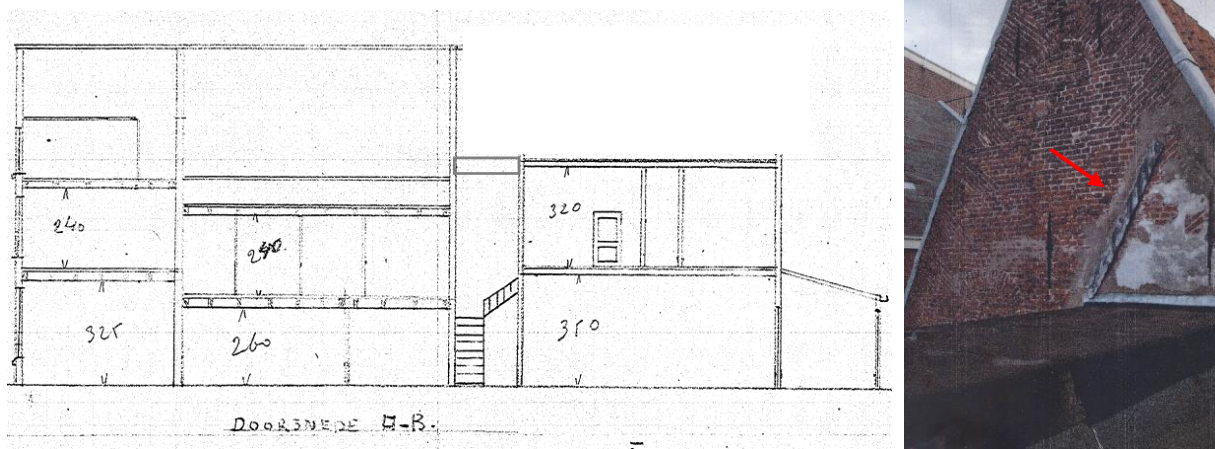
Het vernieuwde deel wordt ingericht als woonruimte en heeft op de begane grond een grote ruimte die verwarmbaar is middels een centraal tegen de linker bouwmuur geplaatste haard. Recht tegenover de haard is de gangdeur. Vanuit de kamer is middels een brede pui ook de serre bereikbaar die uitziet op de tuin. De trap naar de verdieping bevindt zich aan de zijde van de Kruisstraat en is geplaatst in een ruim portaal. De indeling van de verdieping bestaat uit een overloop tegen de linker bouwmuur en twee slaapkamers waarvan degene bij de achtergevel de grootste is. De keuken van de woning bevindt zich in een reeds bestaande uitbouw.

Figuur 13: De indeling van de begane grond. In de rode cirkel is de aansluiting van de nieuwe gangmuur op de bestaande gangmuur te zien. Rechtsonder is de keuken zichtbaar. (PA)

2.2.6. Fase 5: 1929

Op 12 mei 1929 wordt de begane grond van het pand door eigenaresse mevrouw Kater de Graaff verhuurd aan apotheker Nolf, die uit België afkomstig is.¹¹ Hij vestigt hier *De Goedkope Apotheek* en laat in 1928 een verbouwing uitvoeren. De meegeleverde bouwtekeningen geven een eerste inzicht in de opzet en indeling van het gehele pand. Het voorste deel is in gebruik als winkelwoning en omvat, zoals op het fotomateriaal al kon worden vastgesteld, een begane grond, een verdieping, een zolder en een vliering. Uit de doorsnedetekening van de achterbouw blijkt dat het deel wat in 1896 niet werd verbouwd is opgebouwd uit een lage begane grond, een dito verdieping en een zolder. Bij de bouwtekening is geen doorsnedetekening over de breedte opgenomen, maar uit fotomateriaal blijkt dat er sprake moet zijn geweest van een zadeldak met een vrij steile dakhelling. In hoeverre deze opzet oorspronkelijk was, of het gevolg was van verbouwingen is vooralsnog onbekend.

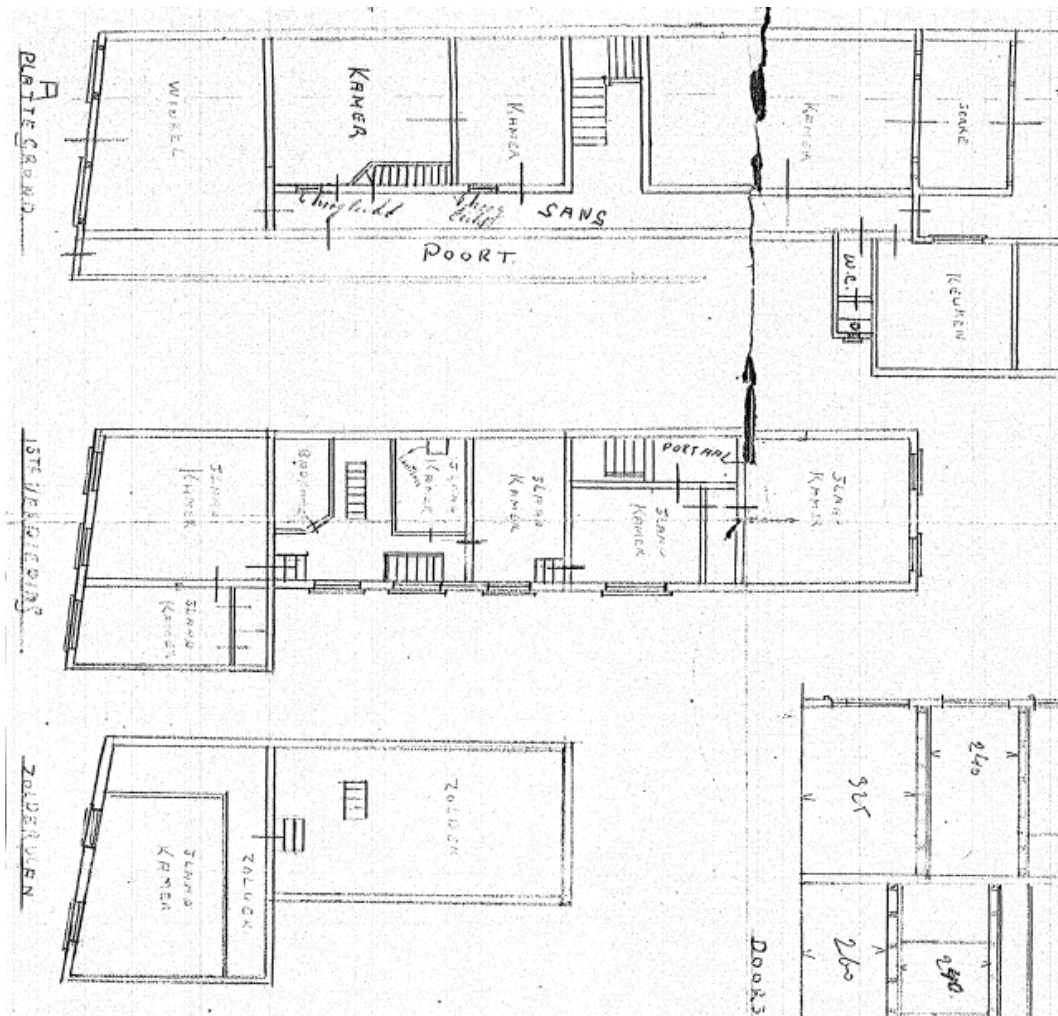

Figuur 14: Links: doorsnede over de lengte, bestaande toestand in 1928. De voorgevel bevindt zich links op de tekening. (BWT) Rechts: foto van de achtergevel, de rode pijl markeert de daklijn. Het patina op het muurwerk binnen de contour van het dakje lijkt erop te wijzen dat het werd toegevoegd.

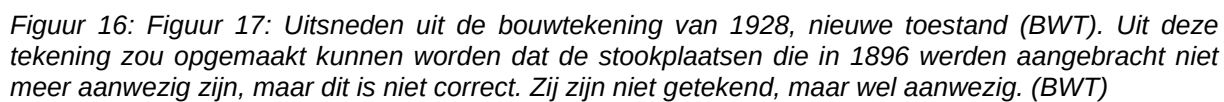
¹¹ Vriendelijke mededeling ###

De indeling van de achterbouw die in 1896 ongewijzigd bleef bestaat uit twee kamers van ongelijke grootte. De grootste kamer grenst aan het voorhuis, hier is ook de trap naar de verdieping geplaatst. Deze is, net als de kamers, vanuit de gang ontsloten. De vrij donkere kamers krijgen licht vanuit een klein venstertje dat hoog in de muur grenzend aan de gang is opgenomen. Op de verdieping wordt de indeling bepaald door een min of meer T-vormige overloop. Van hieruit zijn de verdieping van het voorhuis, een badkamer en twee slaapkamers ontsloten. De achterste slaapkamer staat, middels een klein trapje, in verbinding met het in 1896 aangepaste deel. In het deel van de overloop dat haaks op de linker bouwmuur is georiënteerd is de steektrap naar de ongedeelde zolder van waaruit ook de zolder van het voorhuis toegankelijk is.

De verschillende vloerniveaus in de achterbouw zullen de reden zijn geweest dat het pand in 1928-1929 werd verbouwd. Bij de verbouwing werden namelijk de verdiepings- en zoldervloer op gelijke hoogte gebracht met die van het voorhuis, en werd ook het niveauverschil binnen de beide delen van de achterbouw geminimaliseerd.

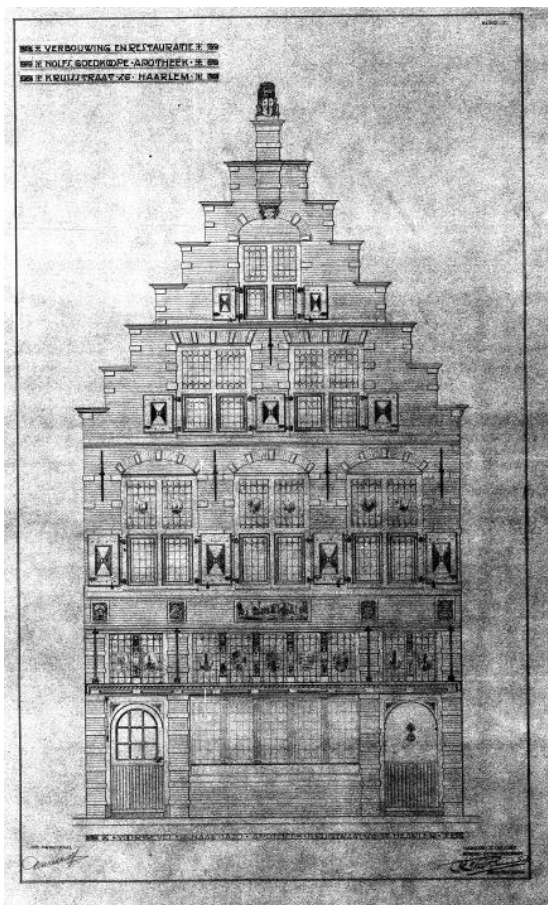

Figuur 15: Uitsnede uit de bouwtekening van 1928, bestaande toestand. De voorgevel bevindt zich links.

2.2.7. Fase 6: 1932/1933-1986 (zie ook RGO in bijlage)

Apotheker Nolf voert in 1932-1933 opnieuw een verbouwing uit, en deze betreft alleen het voorhuis. Het sterk historiserende ontwerp wordt geleverd door de lokale architect Cornelis Christiaan Van Beaumont.¹² Het akkoord voor de verbouwing wordt niet zonder meer afgegeven. De schoonheidscommissie is van oordeel dat deze gevel die *van behoorlijke verhouding* is vervangen wordt [...] door een trapgevel, die niet de verdiensten vertoont van den historischen trapgevel, doch slecht van verhoudingen is!¹³ Maar toch vindt de verbouwing doorgang en wordt het pand voorzien van de gevel die ook nu nog aanwezig is. Inpandig wordt het voorhuis geheel voorzien van een renaissancistische aankleding. De achterbouw wordt vrijwel ongemoeid gelaten. Wel wordt op de verdieping de trap naar de zolder verplaatst. In een onbekend jaar na 1933 wordt de serre verlengd en voorzien van een zadeldak met glas-in-loodvulling. Tijdens een storm in 1973 gaat dit dak verloren waarbij ook de achtergevel van de serre beschadigd raakt. Het geheel wordt hersteld naar de situatie zoals deze ook nu nog aanwezig is.¹⁴

Figuur 18: De ontwerptekening van de voorgevel door Beaumont. (BWT)

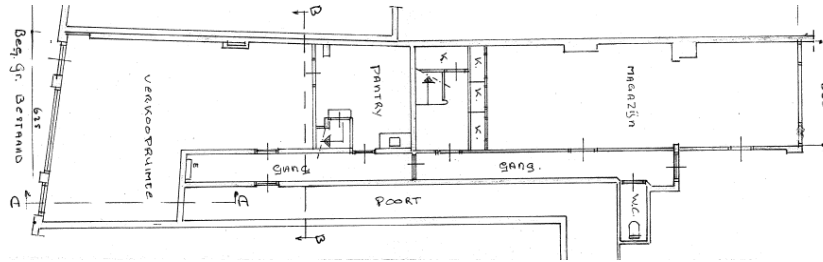
¹² Redengevende omschrijving, blad 1.

¹³ Redengevende omschrijving, blad 1.

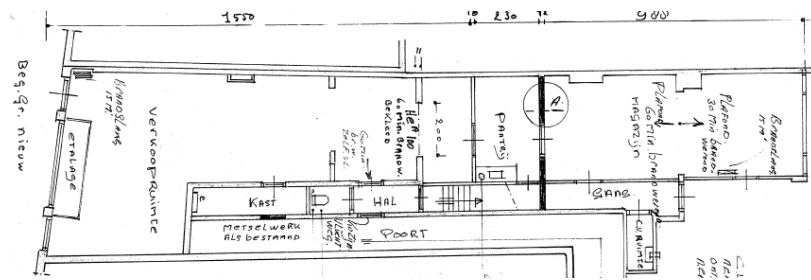
¹⁴ Vriendelijke mededeling dhr. Van der Haven.

2.2.8. Fase 7: 1986-heden

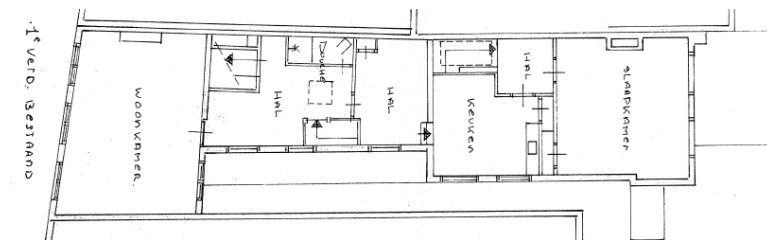
De aanpassingen die na 1933 worden doorgevoerd zijn pragmatisch van karakter en uitvoering. In 1986 wordt de winkelruimte op de begane grond vergroot doordat de kantoorruimte achterin (in 1986 ingericht als pantry) bij de winkel wordt getrokken. De tussenruimte die de winkel van het magazijn scheidt, en waar de trap naar de verdieping zich bevindt, wordt ingericht als kantoortje. Door het plaatsen van een lichte wand in het magazijn wordt een kleine ruimte afgescheiden waar de pantry in wordt ondergebracht. De trap wordt verplaatst naar de gang waar tevens kastroimte en een toilet worden geplaatst. Het verplaatsen van de trap heeft uiteraard ook gevolgen voor de indeling van de verdieping, maar deze blijft in opzet vrijwel identiek aan de situatie die in 1928 tot stand kwam.

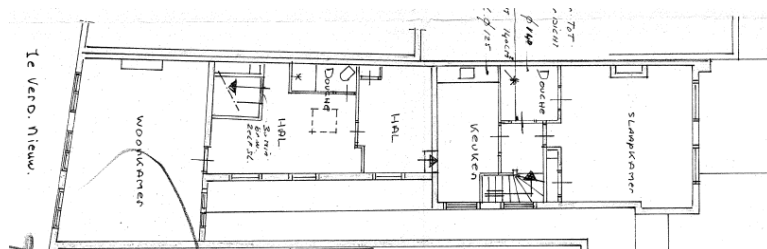
Figuur 19: Bestaande toestand 1986, begane grond. (BWT)

Figuur 20: Gewijzigde toestand 1986, begane grond. (BWT)

Figuur 21: Bestaande toestand 1986, verdieping. (BWT)

Figuur 22: Gewijzigde toestand 1986, verdieping. (BWT)

3. Beschrijving huidige situatie

3.1. Algemeen

De achterbouw heeft een diep, rechthoekig grondvlak en omdat een begane grond en een verdieping onder een platdak. De achterbouw valt op te splitsen in twee bouwdelen, te weten een diep volume dat direct grenst aan het voorhuis, en het in 1896 verbouwde deel.

3.2. Exterieur

Het éénlaags muurwerk van de gang, daterend van voor 1896, is met roodpaarse handvormstenen in kruisverband opgetrokken en voorzien van platvol voegwerk met kalkmortel.¹⁵ Het muurwerk is deels bepleisterd. Er tekent zich één bouwspoor af in de vorm van een dichtgezette doorgang; de huidige doorgang is in het muurwerk gezaagd. Het muurwerk ter hoogte van de verdieping is geheel bepleisterd. Net boven het dak van de gang zijn oude kozijnen zichtbaar; ook de kozijnen van de verdiepingsvensters ogen qua dimensionering en constructie historisch. De ramen zijn van later datum. Een eenvoudige muurgoot sluit de gevel af.

3.2.1. Fotodocumentatie

Figuur 23: Links: het oude geveldeel van de gang. Rechts de aansluiting van het muurwerk uit 1896 op het historische muurwerk.

¹⁵ Baksteenformaat: 20(l) x 9(b) x 4(h) cm, 10-lagenmaat: 49 cm.

Figuur 24: Links het oude muurwerk waar de dichtgezette doorgang zich als bouwspoor aftekent. Op de foto rechts is te zien dat de huidige doorgang in het muurwerk werd gezaagd.

Figuur 25: Opname van het bepleisterde muurwerk ter hoogte van de verdieping.

Figuur 26: Een van de oude kozijnen met een vulling die in 1928 werd aangebracht.

Figuur 27: Opname in de richting van het bouwdeel uit 1896.

Het metselwerk van het bouwdeel uit 1896 is met machinale baksteen in kruisverband opgetrokken en wordt met een eenvoudige muurgoot afgesloten. Aan de tuinzijde bevindt zich de serre waarvan de pui vernieuwd is; aan de steegzijde is een entree met recente deur aanwezig.

Figuur 28: Opname van de serre, achtergevel en steeg.

In de achtergevel bevindt zich links van de serre een entree. De deur en het geprofileerde kozijnhout dateren uit de bouwtijd. Ter hoogte van de verdieping bevinden zich twee vensters die onder een strekse boog zijn geplaatst; de ramen zijn vernieuwd. In de rechter zijgevel, grenzend aan de steeg, bevinden zich op verdiepningsniveau twee vensters onder een rollaag. De ramen die in de kozijnen met sierlijk geprofileerd kozijnhout zijn geplaatst, dateren uit de bouwtijd. Nabij de achtergevel tekent zich een dichtgezette vensteropening af. De kleine keukenuitbouw heeft geheel bepleisterde gevels.

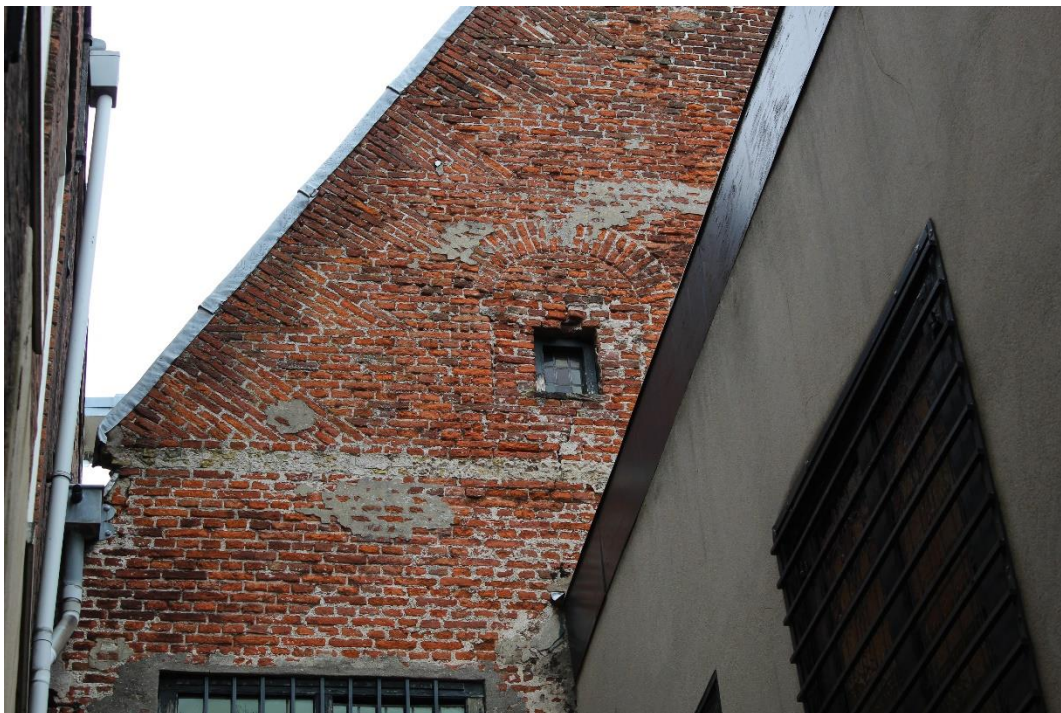

Figuur 29: Links de achtergevel, rechts een detailopname van het deurkozijn.

Figuur 30: De gevel uit 1896 ter hoogte van de verdieping.

3.2.2. Fotodocumentatie achtergevel voorhuis

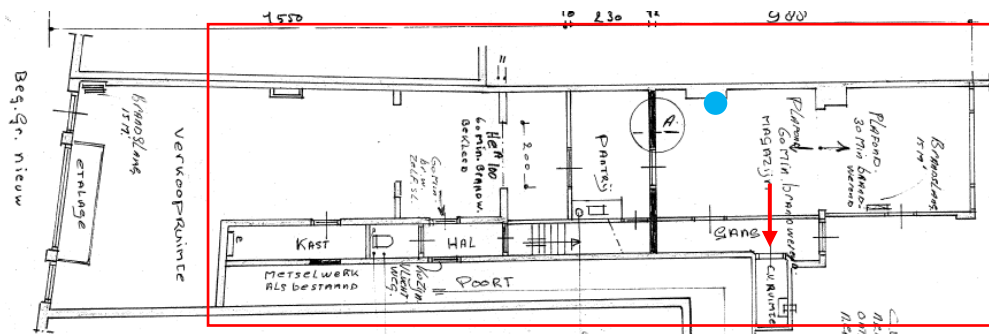
Figuur 31 Overzicht en detailopnamen.

Figuur 32: Detailopname geveltop.

3.3. Interieur en constructies

Op de begane grond staan het voorhuis en de achterbouw met elkaar in verbinding. Tevens is er een pantry afgescheiden. Via deze pantry is de rest van de begane grond te bereiken: een ongedeelde ruimte die dienst doet als magazijn. De pantry en het magazijn ontsluiten ook de gang die door het plaatsen van tussenwanden zijn functie als verkeersruimte heeft verloren. In de gang ligt een representatieve vloer van keramische tegels met een geometrisch sterdessin in zwart en rood. De wanden zijn afgewerkt met een tegellambrisering waarvoor blanke facettegels zijn gebruikt; de vlakken worden aan de bovenzijde afgesloten door een sierband van roodbruine siertegels met een floraal dessin. De gang wordt afgedekt met een verlaagd plafond. Op een enkele plek kon boven dit plafond nog een eenvoudig stucplafond (egaal vlak met brede, vlakke band) worden waargenomen. In het magazijn bevindt zich nog de zwarte natuurstenen schouw uit 1896. De deur naar de CV ruimte betreft een oorspronkelijke paneeldeur (1896) Voor het overige geldt dat de afwerking recent is.

Figuur 33: De plattegrond. In het rode kader bevindt zich de achterbouw, de blauwe stip markeert de locatie van de schouwmantel uit 1896, de rode pijl markeert de locatie van de paneeldeur. (BWT)

3.3.1. Fotodocumentatie begane grond

Figuur 34: Het magazijn in de richting van de achtergevel.

Figuur 35: Opnamen van de schouwmantel uit 1896.

Figuur 36: Opname van de tegelvloer.

Figuur 37: Opname van de tegelafwerking.

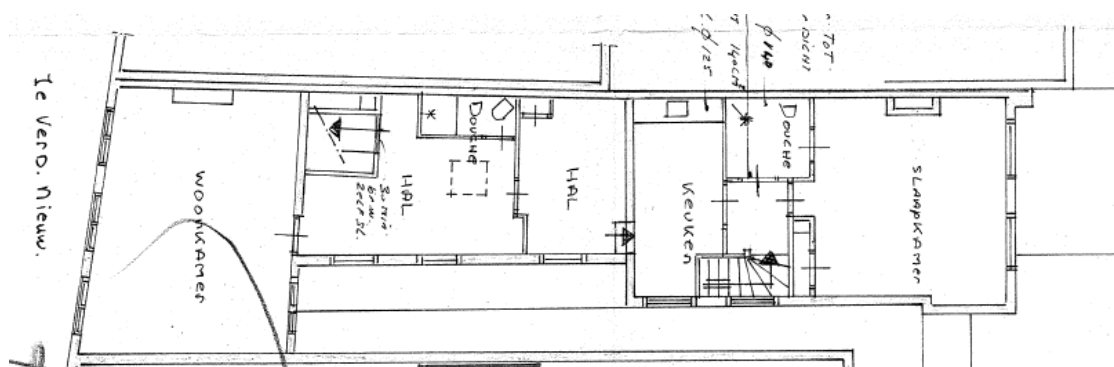

Figuur 38: Opname van het stucplafond boven de gang.

Figuur 39: Links de paneeldeur die toegang geeft tot het CV hok. Rechts de afschuining van de hoek links van het kozijn.

Via een eenvoudige houten steektrap met bovenkwart is de verdieping bereikbaar. De indeling kwam in 1928 en 1986 tot stand. De trap komt uit in een portaal dat in open verbinding staat met de keuken tegen de linker bouwmuur. Vanuit het portaal zijn de verdiepingen aan weerszijden ontsloten. Aan de zijde van de Kruisstraat wordt de indeling bepaald door een onregelmatig gevormde overloop/hal waaraan een kamer, een badkamer en de trap naar de zolder van het voorhuis ontsloten zijn. In de rechter zijmuur zijn oude kozijnen aanwezig die voorzien zijn van decoratief glas-in-lood afkomstig uit *Atelier Haarlem*. De wat ongelukkige plaatsing van de kozijnen ten opzichte van het vloerniveau is het gevolg van de verbouwing die in 1928 werd uitgevoerd. De indeling aan de achterzijde bestaat uit een grote ruimte met toegang tot een badkamer aan de zijde van de Kruisstraat. Centraal tegen de rechter linker bouwmuur bevindt zich een eenvoudige natuurstenen schouwmantel die uit de bouwtijd dateert. De verdere afwerking van de ruimte is recent. De constructies van dit bouwdeel gingen alle schuil achter (recente) afwerkingen.

Figuur 40: De indeling van de verdieping.

3.3.2. Fotodocumentatie verdieping.

Figuur 41: Opname uit de 'hal' naar de achtergevel.

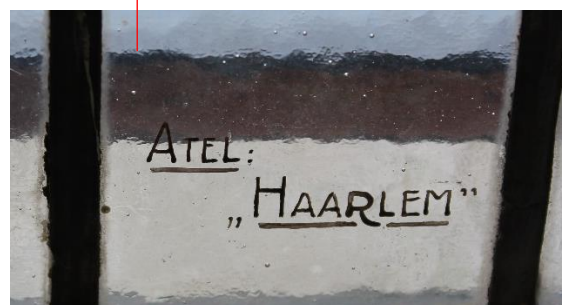
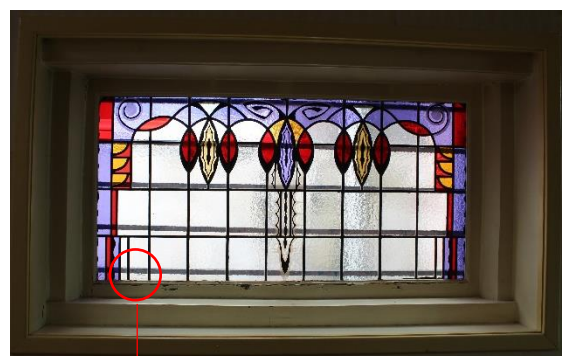
Figuur 42: Opname in de richting van de Kruisstraat. De deur rechts geeft toegang tot de zoldertrap.

Figuur 43: De vloer in de slaapkamer.

Figuur 44: Het plafond in de slaapkamer.

Figuur 45: Het glas-in-lood.

Figuur 46: Opname van de keuken.

Figuur 47: De kamer uit 1896 in de richting van de achtergevel.

Figuur 48: De kamer uit 1896 in de richting van de Kruisstraat. De deur rechts geeft toegang tot de badkamer.

Figuur 49: Detailopname van de schouwmantel.

3.3.3. Kapconstructie voorhuis

De kapconstructie van het voorhuis wordt in de redengevende omschrijving gedateerd in 1932-1933, het jaar waarin de grote verbouwing plaatsvond.¹⁶ Op basis van de karakteristieken (materiaal, constructie) moet de ouderdom van de kap echter vroeger geplaatst worden, waarbij een zeventiende-eeuwse bouwtijd niet uit te sluiten is. De constructie bestaat uit twee stapelspanen. Deze zijn opgebouwd uit een dekbalkjuk (met vrij korte windverbanden die aan de flieringen verbonden zijn) waarop een tweede dekbalkjuk, met nokstijl, geplaatst is. De kap is geheel vervaardigd uit grenenhouten delen.¹⁷ De aansluiting van de korbels op de dekbalken is met toognagels gezekerd; de aansluiting van de korbels op de spantbenen is met gesmede nagels gezekerd. De korbels bij de onderste jukken zijn verwijderd om de beloopbaarheid van de zolder te verbeteren. Alle onderdelen van de kap zijn voorzien van gehakte telmerken. De telling is oplopend vanaf de voorgevel met rechte merken aan beide zijden. In het voorste deel is de flieringvloer nog aanwezig en deze is met gesmede nagels bevestigd op de dekbalken en op de hangbalken die tussen de jukken zijn aangebracht. Met gesmede stroppen zijn zij aan de flieringen opgehangen. Over de constructie van de flieringvloer kan verder gezegd worden dat de brede vloerdelen aan weerszijden zijn voorzien van een groef en dat zij gekoppeld worden middels een losse veer.¹⁸

3.3.4. Fotodocumentatie kap

Figuur 50: Het onderste juk in de richting van de voorgevel.

¹⁶ De flieringvloer is niet betreden om redenen van bouwkundige aard.

¹⁷ Dimensionering constructiehout onderste juk: spantbenen: 11(b) x 18(h) cm; dekbalk: 15-18(b) x 18(h) cm; hangbalk: 9(b) x 14(h) cm.

¹⁸ Dimensionering vloerdelen: 22-27(b) x 3(h) cm.

Figuur 51: Het tweede juk.

Figuur 52: Opname van een hangbalk.

Figuur 53: Telmerk // rechts.

Figuur 54: De constructie van de vlieringvloer.

4. Waardering en waardenstellingen

4.1. Algemeen

De hieronder opgestelde waardering van de achterbouw is gebaseerd op de gegevens die het veldwerk en het beknopte historisch onderzoek hebben opgeleverd. De bouwtechnische staat, gebruikers-, ontwerpbelangen of financiële aspecten zijn niet van invloed op deze waardering. De afweging van deze belangen zal door anderen, bijvoorbeeld het bevoegd gezag, gedaan moeten worden. Hierbij dient wel rekening gehouden te worden met het gegeven dat het aantasten van waardevolle elementen beargumenteerd moet worden naarmate de waarden hoger zijn.

4.2. Methodiek

De waardering is opgesteld op basis van de criteria zoals beschreven in de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek (2009) en omvat de toetsing van de algemene historische waarde, de stedenbouwkundige waarde, de waarde vanuit de architectuurgeschiedenis, de bouwhistorische waarde en waardering van de gebruiksgeschiedenis.

De verschillende onderdelen van het object worden getoetst op de mate van gaafheid en authenticiteit, en de mate van zeldzaamheid.

- Hoge monumentale waarde wordt toegekend aan onderdelen die van fundamenteel belang zijn voor de betekenis van het object. Vanuit bouw- en cultuurhistorisch oogpunt zal gestreefd moeten worden naar volledig behoud van deze onderdelen. Aanpassingen kunnen alleen doorgevoerd worden wanneer de waarde niet wordt aangetast of wanneer deze door de aanpassing worden versterkt. Ingrepen in hoog gewaardeerde elementen moeten met zorg uitgevoerd worden, waarbij de architectuur van het object leidend en maatgevend is.

- Positieve waarde moet worden gezien als basiswaarde en wordt toegekend aan onderdelen die van belang zijn voor het object. Vanuit bouw- en cultuurhistorisch oogpunt zal gestreefd moeten worden naar zoveel mogelijk behoud van deze objecten. Aanpassing kunnen doorgevoerd worden wanneer de monumentale waarde van het geheel niet wordt aangetast.

- Indifferente waarde wordt toegekend aan onderdelen die van weinig tot geen belang zijn voor het object. Elementen die indifferent gewaardeerd worden kunnen zonder voorbehoud gewijzigd of zelfs gesloopt worden.

4.3. Waardering

4.3.1. Algemene historische waarden

In de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek volgt de bepaling van de algemene historische waarden op de toetsing van het object aan de hand van de onderstaande criteria:

- Als uitdrukking van (een) culturele, sociaal-economische en/of geestelijke ontwikkeling(en);
- als uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling(en);
- als uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
- vanwege de innovatieve waarde of pionierskarakter.

De achterbouw maakt onderdeel uit van de bouwgeschiedenis van Kruisstraat 26, een in meerdere opzichten opmerkelijk pand. De algemene historische waarden van de achterbouw moeten vooral gezocht worden in de sociaal-economische ontwikkeling en de ontwikkeling van het stedelijk landschap na het einde van het Spaanse beleg, een periode waarin de stedenbouwkundige structuur van dit deel van het stadcentrum werd aangepast aan de nieuwe situatie. Kruisstraat 26 heeft zijn opmerkelijke opzet vermoedelijk hieraan te danken. Binnen de kaders van het onderzoek kan geen waarde worden toegekend als uitdrukking van een technische of typologische ontwikkeling of vanuit innovatie/pioneerskarakter.

4.3.2. Ensemble- en stedenbouwkundige waarden

In de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek volgt de bepaling van de ensemble- en stedenbouwkundige waarden op de toetsing van het object aan de hand van de onderstaande criteria:

- Als essentieel onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter)nationale betekenis is;
- vanwege de situering, verbonden met de ontwikkeling/uitbreiding van een streek, stad of wijk;
- vanwege de wijze van verkaveling/inrichting/voorzieningen;
- vanwege het aanzien van een streek, stad, dorp of wijk;
- vanwege de hoge kwaliteit van de bebouwing en de historisch- ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of de bodemgesteldheid.

De achterbouw vormt een belangrijk stedenbouwkundig onderdeel omdat het inzicht geeft in het gebruik en de historische inrichting van de erven achter de bebouwing van de Kruisstraat. De Kruisstraat is een van de oudste stedelijke structuren van Haarlem en is in die zin cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter)nationale betekenis. De waarde van de achterbouw is binnen die context gelegen. Thans kan echter niet gesteld worden dat er sprake is van een hoge kwaliteit van de bebouwing in relatie met groenvoorzieningen, wegen, water en/of de bodemgesteldheid. De relatie van de achterbouw met de steeg is vanuit stedenbouwkundig oogpunt interessant.

4.3.3. Architectuurhistorische waarden

In de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek volgt de bepaling van de architectuurhistorische waarden op de toetsing van het object aan de hand van de onderstaande criteria:

- het object is van belang voor de geschiedenis van de architectuur;
- het object is van belang binnen het oeuvre van een bouwmeester of architect;
- het object is van belang vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;
- het object is van belang vanwege de ornamentiek;
- het object is van belang vanwege de interieurafwerking, in samenhang met het exterieur.

De architectuurhistorische waarde is door de doorgevoerde aanpassingen laag te noemen. De verbouwing van 1896 is vanuit architectuurhistorisch oogpunt waardevol omdat het inzicht geeft in de woonwensen in die periode. Helaas is niet bekend welke aannemer of architect het ontwerp leverde. Er kan dus geen uitspraak worden gedaan over de rol van het pand binnen een oeuvre. Door de latere aanpassingen is de architectuur van het interieur echter sterk aangetast. Van een waardevolle samenhang tussen het exterieur en het interieur is daarom geen sprake meer, evenmin van een waardevolle ornamentiek of een ontwerp van een hoogwaardige esthetische kwaliteit.

4.3.3. Bouwhistorische waarden

In de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek volgt de bepaling van de bouwhistorische waarden op de toetsing van het object aan de hand van de onderstaande criteria:

- vanwege het voor de geschiedenis van de bouwtechniek;
- vanwege de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis (historische gelaagdheid);
- vanwege het materiaalgebruik.

De bouwhistorische waarde van de achterbouw is hoog en deze waarde is in de huidige situatie vooral gelegen in de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis. Uit het voorliggende onderzoek is naar voren gekomen dat er al voor de negentiende eeuw sprake moet zijn geweest van een achterbouw en dat deze werd uitgebreid met een uitpandige gang langs de zijgevel. Tevens valt te verwachten dat achter de huidige afwerkingen bouwkundige elementen schuilgaan die vanuit bouwhistorisch oogpunt interessant of zelfs waardevol kunnen zijn voor het begrip van de bouwgeschiedenis. De achterbouw is vanuit bouwhistorisch oogpunt dan ook van waarde als drager van (bouw)historische informatie.

4.3.4. Waarden met betrekking tot de gebruikshistorie

In de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek volgt de bepaling van de gebruikshistorische waarden op de toetsing van het object aan de hand van de onderstaande criteria:

- het object is van belang vanwege een (historische) functie, gebruik of productie in het object/complex;
- het object is van belang als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner/ gebruiker/ opdrachtgever.

Over de gebruiksgeschiedenis kon binnen de kaders van het onderzoek niet veel worden achterhaald. Mogelijk heeft de achterbouw van oorsprong een gecombineerde woon/nering functie gehad.

4.4. Waardestellingen

Hoge monumentale waarden

- Binnen de huidige context zijn geen onderdelen aan te wijzen die een hoge monumentale waarde vertegenwoordigen.

Positieve monumentale waarden

- Binnen de huidige context wordt aan het casco een positieve waarde toegekend, hoewel gezegd moet worden dat door de aanpassingen in 1928 en 1986 de aanbouw in gaafheid is aangetast. De positieve waarde wordt dan ook met name bepaald vanuit het feit dat de gevels, vloeren en constructies waardevolle dragers zijn van (bouw)historische informatie.
- De stookplaatsen (schouwmantel en rookkanaal) op de begane grond en verdieping zijn structuurbepalende elementen uit een belangrijke bouwphase en zijn tevens gaaf bewaard gebleven en relatief zeldzaam. Hierom wordt een positieve waarde toegekend.
- De tegelvloer en tegelafwerking van de gang dateren uit een bepalende bouwphase en zijn gaaf bewaard gebleven. Hierom, en vanwege de relatief hoge mate van zeldzaamheid wordt een positieve waarde toegekend.
- De indeling op de verdieping van het bouwdeel uit 1896 (kastenwand, stookplaats) is sinds de bouwtijd vrijwel niet meer gewijzigd en wordt hierom positief gewaardeerd.
- De glas-in-lood vulling van de ramen op de verdieping worden positief gewaardeerd vanwege de mate van gaafheid.

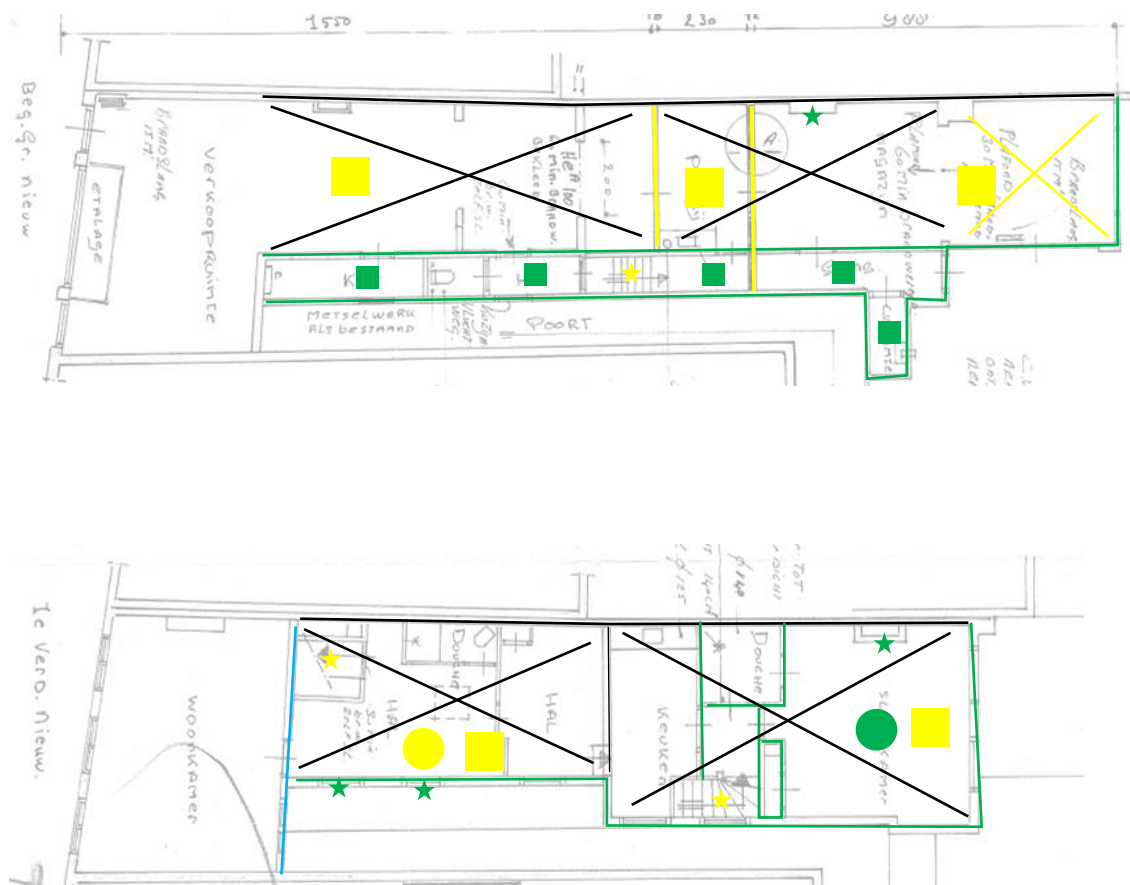
Indifferente monumentale waarden

- Alle aanpassingen die na 1896 zijn doorgevoerd worden indifferent gewaardeerd vanwege de geringe mate van zeldzaamheid.

Nader te bepalen

- Uit de voorliggende rapportage blijkt dat we over de exacte aard en ouderdom van de achterbouw, in relatie met het voorhuis, nog grotendeels in het duister tasten. Het verdient dan ook aanbeveling om tijdens de bouwwerkzaamheden, bijvoorbeeld wanneer het interieur gestript is van alle niet monumentale afwerkingen, aanvullend bouwhistorisch onderzoek te verrichten. Dit onderzoek zal de bouwgeschiedenis aanvullen en zal tevens zorgen voor meer inzicht in de monumentale waarden.

4.5. Waarderingsplattegronden

Legenda

- Hoge monumentale waarde
- Positieve monumentale waarde
- Indifferente waarde
- Niet waargenomen
- X Gewelf / Balklaag / Kap
- Interieur indeling
- Interieur afwerking
- ☆ Object

5. Bronnen/ Over IDDS en de auteur

5.1. Literatuur

Kurtz, G.H., 1942: *Beknopte geschiedenis van Haarlem*, Haarlem.
Meischke, R., et. al., 2002: *Huizen in Nederland. Friesland en Noord-Holland*, Zwolle.
Zalinge, A. van, 2019: *Zesduizend jaar Haarlem. Een geschiedenis op grond van archeologische vondsten*, Haarlem.

5.2. Archiefstukken

Bouwdossier Bouw- en Woningtoezicht

5.3. Websites en beeldbanken

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Noord-Hollands Archief
Kadaster

5.4. Afbeeldingen

Alle afbeeldingen: M.C. van Dam/IDDS tenzij anders vermeld
NHA: Noord-Hollands Archief
RCE: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
BWT: Bouw- en woningtoezicht
KAD: Kadaster

Over IDDS en de auteur

IDDS is een landelijk opererend multidisciplinair onderzoeks- en adviesbureau op het gebied van vraagstukken met betrekking tot grond, (ge)bouwen en milieu. Het werd in 1988 opgericht als petrochemisch adviesbureau met als specialisme het ontwerp van pijpleidingen voor het vervoer van chemicaliën en vloeistoffen. Vanaf 1997 ontwikkelde het bedrijf zich tot een bureau dat onder meer gespecialiseerd is in milieukundig bodemonderzoek, bodemsaneringen, asbestonderzoek en archeologie. Sinds 2016 is de afdeling archeologie uitgebreid met bouwhistoricus Michel van Dam.

Van Dam (1974) volgde in 2003 de deelstudie "Inleiding in de Bouwhistorie" aan de universiteit Leiden. Van 2005 tot 2016 werkte hij als bouwhistoricus bij bureau BAAC te 's-Hertogenbosch waar hij diverse bouw- en cultuurhistorische onderzoeken verrichtte. In 2015 werd Van Dam ingeschreven in het register van de Bond van Nederlandse Bouwhistorici. Hij is (mede) auteur van diverse publicaties over de historie van Noordwijk (ZH).